

Pielgrzymowanie i turystyka religijna w Tatrzańskim Parku Narodowym

Iwona Hodorowicz¹, Franciszek Mróz²

¹ Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie
Podbalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu

² Instytut Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie
Podbalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu

Słowa kluczowe: pielgrzymowanie, turystyka religijna, ruch pielgrzymkowy i turystyczny, sanktuarium, architektura sakralna

Keywords: pilgrimage, religious tourism, pilgrimage and tourist traffic, sanctuary, sacral architecture

Streszczenie

Region Tatr zajmuje ważną rolę w sieci ośrodków pielgrzymkowych Karpat Polskich. Na ich obszarze funkcjonuje obecnie sanktuarium Matki Bożej Królowej Tatr na Wiktorówkach (Rusinowej Polanie) oraz sanktuarium św. Brata Alberta Chmielowskiego i bł. Bernardyny Marii Jabłońskiej na Kalatówkach. Od początku XX w. ważnym miejscem kultu Męki Pańskiej dla górali oraz turystów odwiedzających Tatry stał się krzyż na Giewoncie. O randze tych ośrodków pielgrzymkowych decydują przede wszystkim tradycje pątnicze, walory przyrodnicze i krajobrazowe Tatr oraz położenie przy szlakach turystycznych.

Godna uwagi na obszarze Tatrzańskiego Parku Narodowego jest także tzw. mała architektura sakralna tj. kapliczki, figury i krzyże przydrożne. Jej różnorodność, wielość motywów fundacji jest świadectwem zarówno kunsztu architektonicznego, jak i przejawem wyjątkowej religijności ludności tego regionu. Na mapie kulturowego dziedzictwa tego obszaru szczególne miejsce zajmują obok wymienionych powyżej ośrodków pielgrzymkowych także m.in.: kaplica Najświętszego Serca Pana Jezusa w Jaszczurówce, kapliczka hawiarska (nazywana także zbójnicką) oraz krzyż Wincentego Pola w Dolinie Kościeliskiej, figurka św. Katarzyny w Bramie Kraszewskiego oraz figura Matki Bożej Niepokalanie Poczętej w ścianie Zawratowej Turni.

W opracowaniu przedstawiono formy i wielkość ruchu pielgrzymkowego i turystycznego do sanktuariów na Kalatówkach i Rusinowej Polanie, a także do krzyża na Giewoncie. Dokonano także analizy zasięgu przestrzennego oddziaływania tych ośrodków pielgrzymkowych oraz rozkładu ruchu pielgrzymkowego w ciągu roku.

Wprowadzenie

Góry od wieków traktowano jako miejsca szczególnie wybrane przez Boga. Historia religii zna wiele świętych gór, zwłaszcza w religiach Wchodu, które – według powszechnego przekonania – stanowiły kosmiczny punkt spotkania się nieba z ziemią i uznawane były za obszar święty (Jackowski, Soljan, Bilka-Wodecka, 2007). Pismo Święte zawiera także wiele odniesień do gór, które były łącznikiem między Bogiem a człowiekiem. Piękno, majestat i dostojeństwo gór wielokrotnie doceniał w przemówieniach papież Jana Paweł II. Podczas wakacyjnego odpoczynku w Dolinie Aosty u stóp Mont Blanc papież mówił: „*Oto góry – Alpy. Do tych gór przybywa wielu ludzi, mieszkańców tej ziemi, gości z różnych stron, o różnych narodowościach. Przybywają tu na specjalne wyzwanie. Góry są wyzwaniem, góry prowokują człowieka, istotę ludzką, młodych i nie tylko młodych, do dokonania wysiłku w celu zwyciężenia samych siebie. (...) Tu, w góry przyjeżdża się, by stanąć przed pewną rzeczywistością geograficzną, która nas przewyższa i pobudza do zaakceptowania tej postawy, do pokonania samych siebie. I widać tych piechurów, turystów, alpinistów, tych wspinających się nierzadko jak bobaterowie, którzy podążając za milczącym słowem, słowem majestatycznym, owieczną wymową gór, idą, wspinają się i pokonują samych siebie, aby dotrzeć na szczyty*” (Stolarczyk, 2005).

Zjawisko lokalizacji w górach obiektów sakralnych obserwujemy we wszystkich religiach świata. W katolicyzmie szczególną rolę odgrywają Alpy, Karpaty, Apenniny i Pireneje. Dokładna analiza sieci katolickich ośrodków pielgrzymkowych w Europie pozwala stwierdzić, że to właśnie w obszarach górskich rejestruje się obecnie znaczną część sanktuariów o randze międzynarodowej, krajowej i ponadregionalnej. Ośrodki te związane są zarówno z kultem Męki Pańskiej (np. słynne *sacri monti* w Varallo Sesia, Domodossola, Varese, Oropa we Włoszech, Braga w Portugalii, Heiligenblut w Austrii, Santo Toribio de Liébana w Hiszpanii, sanktuarium Relikwii Krzyża Świętego na Świętym Krzyżu oraz Kalwaria

Zebrzydowska i Kalwaria Paclawska w Polsce), jak i kultem maryjnym (m.in. Altötting w Niemczech, Mariazell w Austrii, Einsiedeln i Locarno w Szwajcarii, Montserrat w Hiszpanii oraz miejsca objawień Najświętszej Maryi Panny w La Salette, Lourdes, Wiktorówkach), a także kultem świętych i błogosławionych (np. Monte Sant'Angelo we Włoszech, zaś w Polsce m.in. Dukla, Tropic i Stary Sącz) (Jackowski, 2000). Warto podkreślić, że na terenie polskich Karpat funkcjonuje obecnie około 130 ośrodków kultu religijnego, co stanowi ponad 15% takich miejscowości w naszym kraju¹. W grupie ponad 90 sanktuariów maryjnych na tym terenie, 49 ośrodków posiada koronowane wizerunki Matki Bożej (34 wizerunki zostały koronowane na prawie papieskim, zaś 15 na prawie biskupim – diecezjalnym).

Tatry, objęte w całości ochroną w ramach Tatrzańskiego Parku Narodowego – zajmują ważną rolę w sieci ośrodków pielgrzymkowych Karpat Polskich. Na ich obszarze funkcjonuje obecnie sanktuarium Matki Bożej Królowej Tatr na Wiktorówkach oraz sanktuarium św. Brata Alberta Chmielowskiego i bł. Bernardyny Marii Jabłońskiej na Kalatówkach. Od początku XX w. ważnym miejscem kultu Męki Pańskiej dla górali oraz turystów odwiedzających Tatry stał się krzyż na Giewoncie.

Bez wątplenia obszar Tatr zajmuje szczególnie znaczenie na mapie turystycznej Polski również ze względu na rozwijającą się na tym terenie turystykę religijną. Podejmowane przez tysiące turystów wędrowki do ośrodków kultu religijnego i miejsc sakralnych na tatrzańskich szlakach wypływają najczęściej z motywów religijnych lub religijno-poznawczych – dotyczy to przede wszystkim wspomnianych sanktuariów na Wiktorówkach i Kalatówkach, krzyża na Giewoncie, wędrowek Szlakiem Papieskim lub Szlakiem Kapliczek Tatrzańskich. W wielu przypadkach wędrowki te wypływają także m.in. z motywów religijno-patriotycznych (np. krzyż Wincentego Pola w Dolinie Kościeliskiej).

Należy zaznaczyć, że w najbliższym sąsiedztwie Tatrzańskiego Parku Narodowego funkcjonuje również kilka sanktuariów o istotnym znaczeniu w skali kraju: największe i najbardziej znane w Polsce sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej w Zakopanem-Krzeptówkach, które w ciągu roku odwiedza ponad 1 mln pielgrzymów, sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala w Ludźmierzu (około 300 tys. pielgrzymów), sanktuarium Matki Bożej Objawiającej Cudowny Medalik w Zakopanem-Olczy – jedyne w Polsce sanktuarium pod tym wezwaniem, do którego pielgrzymuje ponad 35 tys. osób oraz sanktu-

¹ Obecnie w Polsce rejestruje się ponad 800 ośrodków pielgrzymkowych. Wśród nich zdecydowanie dominują sanktuaria maryjne (ponad 550 ośrodków – 70% ogółu), z których w 223 znajdują się koronowane na prawie papieskim wizerunki Matki Bożej. Sanktuariów poświęconych Jezusowi Chrystusowi, nazywanych sanktuariami Pańskimi jest 95. W pozostałych 160 ośrodkach pielgrzymkowych rozwinięty jest szczególnie kult świętych lub błogosławionych.

arium Matki Bożej Jasnogórskiej w Bachledówce (Horodowicz i Mróz, 2009).

W opracowaniu dokonano analizy ruchu pielgrzymkowego i turystycznego do sanktuariów na Kalatówkach i Rusinowej Polanie, a także do krzyża na Giewoncie. Przedstawiono także inne obiekty sakralne na terenie Tatrzańskiego Parku Narodowego, które są przedmiotem szczególnego zainteresowania zarówno pielgrzymów, jak i turystów uprawiających tzw. turystykę religijną. Autorzy opracowania pragną podkreślić, że ma ono charakter przy czynkowy i może stanowić podstawę do dalszych badań.

Sanktuarium Matki Bożej Jaworzyńskiej Królowej Tatr na Wiktorówkach koło Rusinowej Polany

Największe znaczenie wśród analizowanych ośrodków pielgrzymkowych posiada sanktuarium Matki Bożej Jaworzyńskiej Królowej Tatr. Sanktuarium położone jest w Tatrach Regłowych na Wiktorówkach (1145 m n.p.m.) w górnej części Złotej Doliny, w pobliżu Rusinowej Polany i u podnóża Gęsiej Szyi (1489 m n.p.m.).

Początki sanktuarium sięgają drugiej połowy XIX w. Według przekazów ludowych, w miejscu tym w 1860 roku, 14-letniej Marysi Murzańskiej – pasterki z Rusinowej Polany, objawiła się Matka Boża. Dziewczynka otrzymała od „Jaśniejącej Pani” polecenie upomnienia ludzi, żeby zaprzestali grzeszyć i pokutowali za dawne winy. O objawieniu Marysia opowiedziała ks. Szymonowi Kossakiewiczowi mieszkającemu okresowo na Rusinowej Polanie oraz pasterzowi Wojciechowi Łukaszczykowi. Łukaszczyk dla zaznaczenia miejsca, w którym ukazała się Madonna przybił do świerka obrazek z wizerunkiem Matki Bożej.

Wiadomość o objawieniu Matki Bożej na Rusinowej Polanie bardzo szybko rozeszła się po okolicznych wsiach. Na Wiktorówki zaczęli przychodzić pasterze i pracujący w lesie robotnicy, aby pomodlić się w miejscu objawienia. Papierowy obrazek szybko uległ zniszczeniu, dlatego na jego miejscu umieszczono obrazek namalowany na szkle. W krótkim czasie nieznanymi ofiarodawcami ufundowano płaskorzeźbę Matki Bożej. O pochodzeniu figury Matki Bożej Królowej Tatr, dowiadujemy się z relacji ks. Błażeja Łaciaka, który w pamiętniku zapisał: „...*leśniczy miejscowy, Władysław Bienkowski, sprawił figurkę rzeźbioną z drzewa, przedstawiającą Matkę Bożą, jako Królową z berłem w ręku, ale bez dzieciątka i ta dłuższy czas znajdowała się na drzewie...*” (Łaciak, 1942). Pod koniec XIX w., Bienkowski wykonał kapliczkę, w której umieścił figurkę Matki Bożej Królowej Tatr². W 1902 r. w miejscu objawień wybudowano

² Łaskami słynąca figura Matki Bożej Jaworzyńskiej Królowej Tatr została wykonana z drzewa lipowego i pomalowana farbami olejnymi. Maryja trzyma w prawej ręce berło, lewą rękę zaś na sercu. Figura została ukoronowana na prawie papieskim 2 sierpnia 1992 roku przez metropolitę krakowskiego ks. kardynała Franciszka Macharskiego, w obecności 30 tys. wiernych.

małą kaplicę, na wzór szałas pasterskiego i w niej umieszczono kapliczkę z figurką Madonny. Kapliczka spłonęła w 1921 r., figurka zaś ocalała.

Pierwsze zorganizowane grupy pielgrzymkowe przybyły na Wiktorówki w 1910, 1912 i 1913 roku (Jackowski, 1999). Pielgrzymi modlili się wówczas w intencji dobrej pogody. Pielgrzymki organizował ks. Błażej Łaciak – pierwszy proboszcz parafii w Bukowinie Tatrzańskiej. Z jego też inicjatywy, górale z Bukowiny i Brzegów, przystąpili do zbiórki desek i gontów, a następnie rozbudowy drewnianej kaplicy zbudowanej w 1921 r. W dniu 12 lipca 1932 r. ks. Łaciak odprawił na Wiktorówkach pierwszą Mszę św. W zimie 1936 r. burza śnieżna zniszczyła kaplicę. Przywiązanie górali do powstającego sanktuarium na Wiktorówkach musiało być już ogromne, skoro nowy proboszcz w Bukowinie, ks. Stanisław Fox już wiosną 1936 r. przystąpił wraz z parafianami do budowy nowej kaplicy. Projektantem kaplicy był Jędrzej Body. Została ona wykonana w stylu podhalańskim i uroczyscie poświęcona w dniu 4 października 1938 r. przez ks. Stanisława Foxa (Bafia i Nocoń, 2006). W latach 50. XX w. dobudowana została część północna kaplicy wraz z kuchnią, a także sygnaturka. Obecny wygląd sanktuarium zawdzięcza kolejnym remontom i rozbudowom, które przeprowadzono w latach 1972, 1974, 1975 i 2010 r.

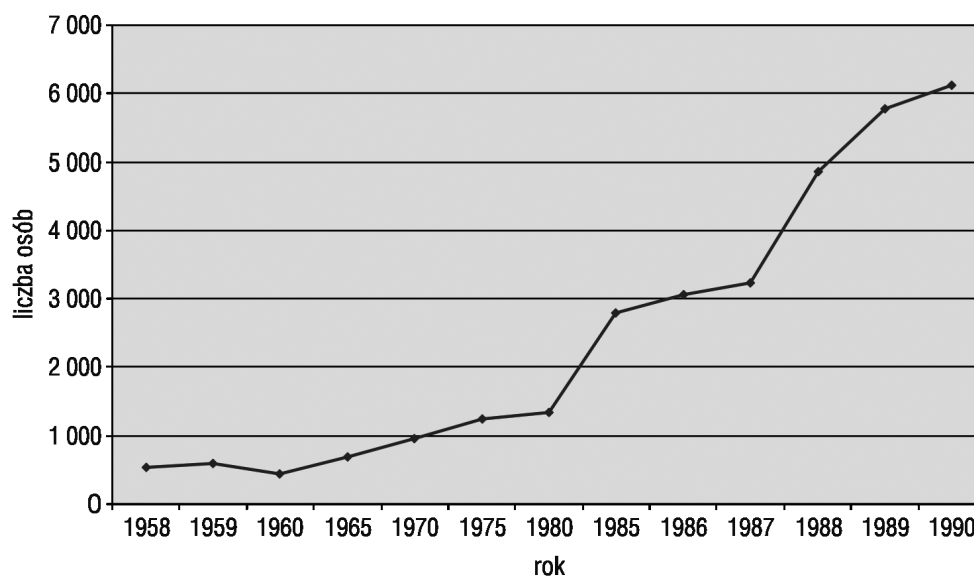
W 1957 roku decyzją Kurii Metropolitalnej na Rusinowej Polanie utworzono turystyczny ośrodek duszpasterski. Opiekę nad ośrodkiem powierzono Zgromadzeniu Księży Marianów, którzy jednak szybko zrezygnowali z placówki (Babraj, 1988). W 1958 roku arcybiskup Eugeniusz Baziak opiekę nad ośrodkiem na Wiktorówkach powierzył oo. dominikanom, którzy do dzisiaj prowadzą tu działalność duszpasterską.

Należy zaznaczyć, że sanktuarium Matki Bożej Królowej Tatr należało do ulubionych miejsc ks. kard. Karola Wojtyły. Nie mogło więc zabraknąć wspomnienia o sanktuarium Królowej Tatr w homilii, którą wygłosił jako papież Jan Paweł II podczas I pielgrzymki do Ojczyzny, na lotnisku w Nowym Targu 8 czerwca 1979 r. Ojciec Święty kończąc przemówienie powiedział wówczas: „Polecam wszystkim Matce Chrystusowej, która tu w pobliżu króluje, czyli gazduje – matkuje w swoim sanktuarium ludźmierskim i Tej w głębi Tatr, na Rusinowej Polanie” (Poniewierski – oprac. red., 2006).

Dokładne określenie wielkości ruchu pielgrzymkowego i turystycznego do sanktuarium na Wiktorówkach jest bardzo trudne, ze względu na brak dokładnej ewidencji grup i odwiedzających ośrodek. Od 1958 r. prowadzone są w sanktuarium księgi pamiątkowe, na podstawie których można tylko w niewielkim stopniu oszacować wielkość ruchu turystycznego i pielgrzymkowego (Marciniak, 1991). Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że wpisy w księgach obejmują zaledwie około 10% przybyłych do sanktuarium.

Od 1958 roku widoczny jest stały wzrost ruchu pielgrzymkowego do sanktuarium. Zdecydowane ożywienie tego ruchu nastąpiło już od połowy lat 80. XX w. – dla przykładu w 1980 r. w księgach pamiątkowych wpisało się 1348 osób i 15 grup zorganizowanych, w 1985 r. – odpowiednio 2788 i 26, w 1989 r. – 5772 i 40, a w 1990 r. – 6124 osób i 92 grup (Marciniak, 1991) (ryc. 1).

Badania przeprowadzone przez M. Dorułę na Wiktorówkach w 2009 r., wykazały, że w ostatnim dziesięcioleciu w sanktuarium rejestruje się średnio około 300 grup pielgrzymkowych, zaś liczba pielgrzymów indywidualnych odnotowanych w księgach pamiątkowych wynosi około 5000. W latach 2002–2009 najczęściej grup zorganizowa-

Ryc. 1. Ruch pielgrzymkowy do sanktuarium Matki Bożej Królowej Tatr na Wiktorówkach w latach 1958–1990 (Źródło: Marciniak A., 1991, *Wiktorówki jako miejsce kultu maryjnego*, mps, Archiwum Zakładu Geografii Religii IGiGP UJ, Kraków, s. 62)

Fig. 1. Pilgrimage traffic to the Sanctuary of Our Lady Queen of the Tatra Mountains in Wiktorówki from 1958 to 1990 (Source: Marciniak A., 1991, *Wiktorówki jako miejsce kultu maryjnego*, mps, the Archives of Zakład Geografii Religii IGiGP UJ, Kraków, p. 62)

nych zanotowano w 2002 r. (412) i 2004 r. (339). Po wyraźnym spadku ruchu pielgrzymkowego odnotowanym w 2007 r. (3846 indywidualnych pielgrzymów i 251 grup zorganizowanych), nastąpił znaczny wzrost liczby zarówno indywidualnych osób, jak i grup zorganizowanych – w 2009 r. odpowiednio 5687 osób i 308 grup (Dorula, 2009).

Obecnie sanktuarium w ciągu roku odwiedza około 250 tys. osób, zarówno w grupach zorganizowanych jak i indywidualnie³. Zasięg oddziaływania przestrzennego sanktuarium obejmuje przede wszystkim regiony południowej i centralnej Polski, a także Pomorze. Najwięcej osób przybywa do sanktuarium z woj. małopolskiego, pomorskiego, śląskiego, mazowieckiego i wielkopolskiego. Najmniej turystów rejestruje się natomiast z województw: lubuskiego, podlaskiego, warmińsko-mazurskiego i zachodniopomorskiego.

Największe natężenie ruchu pielgrzymkowego i turystycznego do sanktuarium obserwowane jest od końca czerwca (z dniem zakończenia roku szkolnego) do końca września. Najwięcej grup przybywa na Wiktorówki w lipcu i sierpniu, co wiąże się z okresem wakacyjnym oraz głównymi uroczystościami odpustowymi, które są obchodzone w sanktuarium: w niedzielę po święcie Nawiedzenia NMP (2 lipca), w niedzielę po święcie Matki Bożej Szkaplerznej (16 lipca), w święto Matki Bożej Anielskiej (2 sierpnia) oraz w uroczystość Wniebowzięcia NMP (15 sierpnia). Należy podkreślić, że w miesiącach wakacyjnych, przy pięknej pogodzie sanktuarium odwiedza dziennie nawet 8 tys. osób⁴. Do pozostałych świąt maryjnych obchodzonych tu uroczystości należy także święto Matki Bożej Królowej Polski (3 maja), Narodzenia NMP (8 września) oraz Matki Bożej Różańcowej (pierwsza niedziela października). W miesiącu maju do sanktuarium przybywa bardzo wiele grup dzieci pierwszokomunijnych oraz maturzystów. W październiku natomiast, gdy ruch turystyczny jest już zdecydowanie mniejszy do sanktuarium pielgrzymują mieszkańcy okolicznych wiosek.

Najważniejszą rangę posiada odpust związany z uroczystością Wniebowzięcia NMP, a bierze w nim udział około 5–6 tys. osób⁵. U stóp Matki Bożej Królowej Tatr gromadzą się wówczas pielgrzymki górali w strojach regionalnych, a także pielgrzymi z innych parafii archidiecezji krakowskiej i Polski. Wierni przybywają w tym dniu do Królowej Tatr, aby podziękować za zbiory oraz poświęcić zebrane plony, wiązanki kwiatów i ziół. Dużym udziałem pielgrzymów odznacza się także odpust związany ze świętem Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny (niedziela po 2 lipca), obchodzony jako święto patrolne kaplicy na Wiktorówkach i wspomnienie rocznicy

odprawienia pierwszej Mszy św. w sanktuarium (1932 r.) oraz rocznicy powrotu figurki Królowej Tatr z kościoła w Bukowinie Tatrzańskej, gdzie była przechowywana na czas II wojny światowej.

Opiekujący się sanktuarium dominikanie przyjmują każdego pielgrzyma i turystę z otwartym sercem i częstują kubkiem gorącej herbaty. W okresie największego natężenia ruchu pielgrzymkowego, przypadającego na okres wakacji, zakonnicy wydają dziennie około 10 termosów herbaty o pojemności 80 litrów każdy. Warto również zaznaczyć, że pielgrzymi mogą skorzystać w sanktuarium z sakramentu pokuty o każdej porze. Każdego roku w sanktuarium odprawia się dodatkowo około 700 Mszy św. dla grup zorganizowanych.

Niezwykły nastrój ma odprawiana w sanktuarium Pasterka – uroczysta Msza św. odprawiana o północy z 24 na 25 grudnia. Od wielu lat przybywa na nią około 5 tysięcy wiernych z pobliskich miejscowości: Bukowiny Tatrzańskej, Brzegów, Małego Cichego, Białego Dunajca, Murzasichla, Poronina, Szaflar, Bańskiej, Leszczyny, Kościeliska, Witowa, jak również turystów z różnych zakątków Polski i zagranicy spędzających święta Bożego Narodzenia na Podhalu. Górale przybywają do sanktuarium w strojach regionalnych. Większość z pielgrzymów wędruje przy pochodniach i śpiewa w drodze do sanktuarium koledy.

Znacznie mniejszym uczestnictwem pielgrzymów (około 2 tys. osób) cieszy się Pasterka noworoczna. Biorą w niej udział głównie grupy młodzieży, które u stóp Królowej Tatr pragną rozpocząć Nowy Rok.

W ciągu roku przed cudowną figurą Matki Bożej Królowej Tatr w sanktuarium na Wiktorówkach gromadzą się na modlitwie górale, taternicy, ratownicy Tatrzańskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego, strażnicy Tatrzańskiego Parku Narodowego, przewodnicy tatrzańscy, góralscy muzykanci, himalaiści oraz pielgrzymi i turyści z Polski i zagranicy wypoczywający w Tatrach. W wielu parafiach podhalańskich, od maja do czerwca, organizowane są pielgrzymki do sanktuarium, w których uczestniczą dzieci po przyjęciu Pierwszej Komunii Świętej. Dla przykładu można podać, że według szacunków dominikanów, od połowy maja do początku czerwca 2009 r., u stóp cudownej figury Królowej Tatr modliło się dziennie 300 dzieci pierwszokomunijnych.

Do najważniejszych czynników wpływających na stały wzrost zasięgu oddziaływania sanktuarium należy niewątpliwie położenie sanktuarium, popularyzacja ośrodka w prasie katolickiej oraz program duszpasterski przygotowany przez opiekujących się ośrodkiem dominikanów.

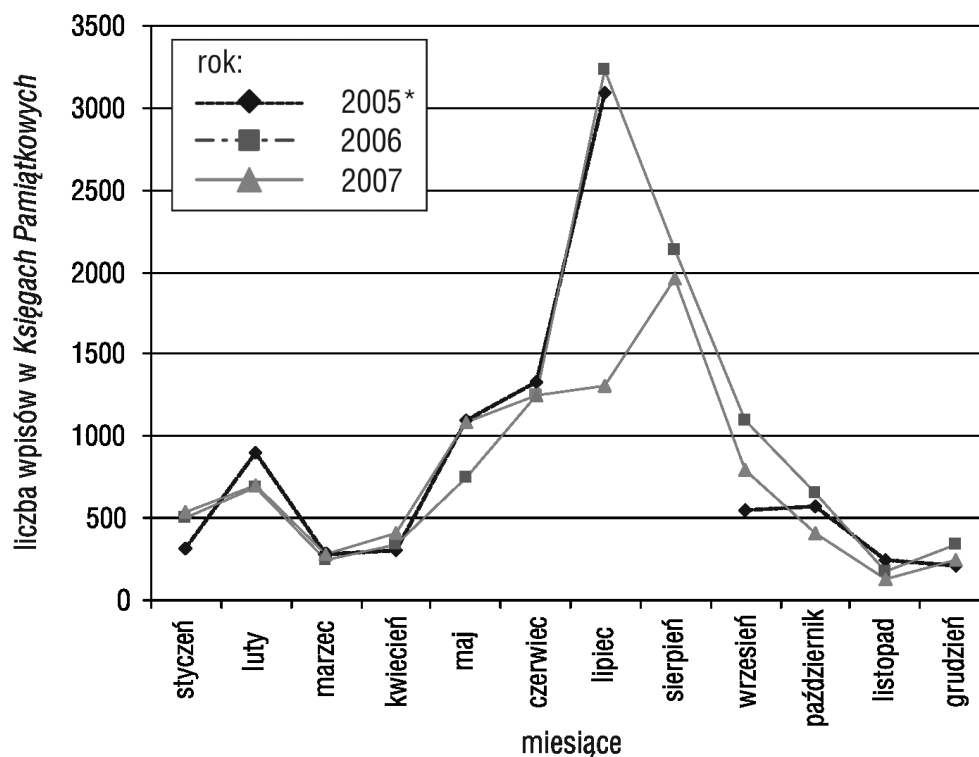
Kalatówki – Pustelnia i sanktuarium św. Brata Alberta Chmielowskiego

Pustelnia św. Brata Alberta Chmielowskiego wraz z kaplicą św. Krzyża na Kalatówkach została zbudowana przez braci albertynów oraz górali w 1898 roku, według projektu Stanisława Witkiewicza. W 1901 roku brat Albert zbudował poniżej pustelni mały domek dla kapelana, w którym urządził sobie małą celę. Tu spędzał wiele

³ Dane uzyskane podczas rozmowy z kustoszem sanktuarium o. Marcinem Dąbkowiczem OP.

⁴ Dane szacunkowe oo. dominikanów opiekujących się sanktuarium na Wiktorówkach. Należy zaznaczyć, że szacunki Dyrekcji Tatrzańskiego Parku Narodowego odnośnie ruchu turystycznego do ośrodka są znacznie niższe.

⁵ Dane uzyskane podczas rozmowy z kustoszem sanktuarium o. Marcinem Dąbkowiczem OP.

Ryc. 2. Liczba wpisów pielgrzymów i turystów odwiedzających Chatkę św. Brata Alberta na Kalatówkach w poszczególnych miesiącach lat 2005–2007; *Dla sierpnia 2005 r. nie podano liczby wpisów (Źródło: opracowanie własne na podstawie wykazu opracowanego przez Siostrę Krzysztofę Babraj, [w:] Babraj K., 2005–2007, *Kult Chrystusa Cierpiącego Ecce Homo, św. Brata Alberta i bł. Siostry Bernardyny przy Sanktuarium św. Brata Alberta* (mps), Archiwum Zgromadzenia Sióstr Albertynek w Krakowie)

Fig. 2. Number of registered entries of pilgrims and tourists visiting the Sanctuary of St Brother Albert Chmielowski in Kalatówki in individual months from 2005 to 2007; *No entries provided for August 2005 (Source: analysis made by the authors on the basis of a list prepared by Sister Krzysztofa Babraj in: Babraj K., 2005–2007, *Kult Chrystusa Cierpiącego Ecce Homo, św. Brata Alberta i bł. Siostry Bernardyny przy Sanktuarium św. Brata Alberta*, mps, the Archives of the Convent of Albertine Sisters in Kraków)

godzin na modlitwie i medytacji. W 1902 roku albertyny zbudowali nowy klasztor-pustelnię „Na Górcze”, zaś pustelnię na Kalatówkach przekazali siostram albertynkom, które do dnia dzisiejszego przebywają w tej placówce i opiekują się sanktuarium. W 1908 r. papież Pius X wyraził zgodę na przechowywanie w kaplicy Najświętszego Sakramentu. W pustelni na Kalatówkach wzrastała również do świętości siostra Bernardyna Maria Jabłońska – przełożona generalna albertynek, beatyfikowana 6 czerwca 1997 roku przez Papieża Jana Pawła II w Zakopanem.

W latach 70. XX w. w „Chatce Brata Alberta” urządzono izbę pamięci, poświęconą świętemu. Jest ona, obok kaplicy głównym miejscem odwiedzin przybyłych tu pielgrzymów i turystów (Stelmach, 2002).

Sanktuarium św. Brata Alberta odwiedzał wielokrotnie ks. biskup Karol Wojtyła podczas swoich wizyt w Tatrach. Pielgrzymował tu także 6 czerwca 1997 roku, jako papież Jan Paweł II.

Pielgrzymi oraz turyści odwiedzający Pustelnię św. Brata Alberta zwiedzają „Chatkę Brata Alberta” i modlą się w kaplicy przed łaskami słynącym krucyfiksem, który Brat Albert otrzymał od paulinów w Krakowie i przed którym spędzał długie godziny na modlitwie i kontemplacji Męki Pańskiej.

Podobnie, jak w przypadku sanktuarium Matki Bożej Jaworzyńskiej Królowej Tatr na Wiktorówkach, naj-

więcej pielgrzymów oraz turystów odwiedza sanktuarium na Kalatówkach w miesiącach wakacyjnych (ryc. 2). Dla przykładu w lipcu 2006 roku liczba wpisów grup pielgrzymkowych oraz pielgrzymów indywidualnych w *Księdze Pamiątkowej* wystawionej w Chatce św. Brata Alberta wyniosła ponad 3000⁶. Warto podkreślić, że w ciągu roku w Księgach Pamiątkowych sanktuarium na Kalatówkach pielgrzymi i turyści pozostawiają w sumie około 10 tysięcy wpisów (w 2005 r. – 8894, w 2006 r. – 11 398, zaś w 2007 r. – 9100) (Babraj, 2005–2007). Według danych szacunkowych sióstr albertynek, które opiekują się sanktuarium, liczba odwiedzających Pustelnię św. Brata Alberta wynosi około 100 tys. osób rocznie.

Krzyż na Giewoncie

Od początku XX w. ważnym miejscem kultu Męki Pańskiej dla górali oraz turystów odwiedzających Tatry stał się krzyż na szczycie Giewontu (1894 m n.p.m.).

⁶ Autorzy składają podziękowanie Matce Krzysztofie Babraj za udostępnienie wykazu pielgrzymek do Pustelni na Kalatówkach w Zakopanem w latach 2005–2007. Wykaz ten został opracowany przez Matkę Krzysztofę na podstawie tzw. „Ksiąg Pamiątkowych” wystawionych w „Chatce św. Brata Alberta”.

Krzyż ten został postawiony z inicjatywy ówczesnego proboszcza ks. Kazimierza Kaszelewskiego przez mieszkańców Zakopanego w 1901 roku. Przez lata stał się on symbolem wiary górali. Krzyż poświęcił 19 sierpnia 1901 roku kanclerz Kurii Biskupiej ks. Władysław Bandurski w obecności 300 osób. Krzyż składa się z 400 elementów o łącznej wadze 1891 kg, a u jego podnóża umieszczono napis: „Zbawicielowi świata na przełomie wieków 1900/1901 – parafia Zakopane”.

Z okazji rocznicy poświęcenia krzyża, 19 sierpnia 1981 r. zorganizowano pierwszą pielgrzymkę na Giewont, w której uczestniczyło 70 osób (Moździerz, 2001; Szyszka, 2001). W kolejnych latach liczba uczestników biorących udział w pielgrzymce wzrosła kilkakrotnie – dla przykładu w 1982 r. we Mszy św. uczestniczyło 700 osób, na szczyt Giewontu wyszło 260 pielgrzymów; w 1984 r. – odpowiednio około 1000 i 412 osób, zaś w 1985 r. do krzyża dotarło 428 osób (Szyszka, 2001).

Ojciec Święty Jan Paweł II w homilii wygłoszonej 6 czerwca 1997 roku podczas Mszy św. beatyfikacyjnej Matki Bernardyny Jabłońskiej i Matki Marii Karłowskiej pod Wielką Krokwią w Zakopanem powiedział: „Dzisiaj dziękowałem Bogu za to, że wasi przodkowie na Giewoncie wzniesli krzyż. Ten krzyż patrzy na całą Polskę, od Tatr aż do Bałtyku, ten krzyż mówi całej Polsce: *Sursum corda* – «w górę serca!» Trzeba, ażeby cała Polska, od Bałtyku aż po Tatry, patrząc w stronę krzyża na Giewoncie, słyszała i powtarzała: *Sursum corda* – «W górę serca!» Amen”⁷.

W sierpniu 2001 roku w Zakopanem uroczyste obchodzono 100-lecie krzyża na Giewoncie. 18 sierpnia ks. kardynał Franciszek Macharski odprawił w kościele św. Krzyża w Zakopanem uroczystą Mszę św. Następnego dnia z zakopiańskich kościołów⁸ wyruszyła jubileuszowa pielgrzymka na Giewont. Na szczycie, delegaci z poszczególnych parafii złożyli pod krzyżem wiązanki kwiatów. W tej jubileuszowej pielgrzymce uczestniczyło około 3 tys. osób.

Jak już wspomniano, od 1981 roku, dwa razy w roku na Giewont organizowane są piesze pielgrzymki. Pierwsza z nich wyrusza z kościoła św. Krzyża w Zakopanem 19 sierpnia – w rocznicę postawienia krzyża. Druga natomiast organizowana jest 14 września z okazji święto Podwyższenia Krzyża Świętego. W każdej z pielgrzymek, której trasa wiedzie przez Kalatówki, Halę Kondratową i Przełęcz Kondracką uczestniczy obecnie od 300 do 500 pątników.

Po Mszy św. w zakopiańskim kościele św. Krzyża pielgrzymi udają się do Kuźnic, a następnie przez Dolinę Kondracką dochodzą do Przełęcz Wyżnia Kondracka

(Herbaciana Przełęcz), gdzie jest odprawiana Msza św. Podczas wędrowki pątnicy uczestniczą w nabożeństwie Drogi Krzyżowej oraz modlitwie różańcowej. Z Przełęcz Wyżnia Kondracka w małych grupach wychodzą na szczyt Giewontu. Należy podkreślić, że od wielu lat w pielgrzymce tej uczestniczy ponad stuosobowa grupa z Siedlec.

W dniu 20 sierpnia 2006 roku na Giewont dotarła Piesza Pielgrzymka Kaszubska z Helu. Uczestnicy pielgrzymki w ciągu 27 dni (od 25 lipca do 20 sierpnia) przeszli około 920 km, zatrzymując się po drodze w wielu sanktuariach maryjnych (Sianowo, Swarzewo), w tym w sanktuarium na Jasnej Górze. Pątnicy upamiętnili w ten sposób 105. rocznicę postawienia krzyża na Giewoncie, a także jubileuszową – XXV Kaszubską Pielgrzymkę z Helu na Jasną Górę. W pielgrzymce na Giewont wzięło udział łącznie ponad 2000 Kaszubów, do których w Zakopanem dołączyli górale (Jackowski, Sołjan, Bilka-Wodecka, 2007).

Odpowiedzią górali na pielgrzymkę kaszubską na Giewont, było zorganizowanie pieszej pielgrzymki góralskiej z Giewontu na Hel. Pielgrzymka ta odbyła się w dniach 21 lipca – 19 sierpnia 2007 r.

Mała architektura sakralna

Godna uwagi na obszarze Tatrzańskiego Parku Narodowego jest także tzw. mała architektura sakralna tj. kapliczki, figury i krzyże przydrożne. Jej różnorodność, wielość motywów fundacji jest świadectwem zarówno kunsztu architektonicznego, jak i przejawem wyjątkowej religijności ludności tego regionu. Krzyże, kapliczki, figury, tablice, obrazki, które często można spotkać, wędrując szlakami Polskich Tatr, są osiągnięciem polskiej sztuki ludowej i wyrazem duchowych potrzeb człowieka. Bywają wykonane mniej lub bardziej artystycznie, jednak zawsze budowane są z jakąś intencją, wiążą się z jakimś wydarzeniem. To właśnie sens moralny, wyrażony w wielości motywów fundacji obiektów małej architektury sakralnej, stanowi ich istotę (Mierzwa, 1997; Czernik, 2001, 2003). Można wyróżnić trzy główne grupy motywów fundowania kapliczek, figur i krzyży przydrożnych. Pierwszą grupę stanowią te obiekty, które stawiane były jako rodzaj zabezpieczenia przed wszelkim niematerialnym złem. Traktowane są jako znak powstrzymujący, neutralizujący złe moce. Druga grupa motywów związana jest z pozostawieniem pomnika, pamiątki jakiegoś wydarzenia czy przesłania dla przyszłych pokoleń. Kapliczka taka traktowana jest jako historyczna pamiątka. Tego typu kapliczki były przede wszystkim wznoszone na zbiorowych mogiłach – pozostałości tragicznych wydarzeń, ale także w miejscach, gdzie mieli przebywać święci i ludzie niezwykli. Wznoszono je dla upamiętnienia ważnego wydarzenia, istotnego dla danej społeczności lub jednostki. Trzecią grupę motywów fundacji kapliczek stanowią kapliczki jako rodzaj modlitwy dziękczynnej czy błagalnej. Jest to najliczniejsza grupa kapliczek i krzyży, wiążą się one z dawną tradycją wotów, które były zarówno wyrazem ludzkich potrzeb i prag-

⁷ *Jezus Chrystus wczoraj, dziś i na wieki. Jan Paweł II w Polsce 31 maja – 10 czerwca 1997 r.*, numer specjalny polskiego wydania „L'Osservatore Romano”, s. 67.

⁸ Pierwsza grupa wyruszyła z kościoła Najświętszej Rodziny – trasą przez Dolinę Strążyńską, druga z sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej – trasą przez Dolinę Małej Łąki, trzecia grupa z kościoła Św. Krzyża – trasą przez Kalatówki.

nień (błagalne) jak i materialnym dowodem wdzięczności za otrzymane łaski (Janicka-Krzywda, 1991 i 1998).

Kapliczki i krzyże przydrożne, a zwłaszcza ich forma architektoniczna i zdobienie, obok analizy motywów fundacji, były jednym z pierwszych tematów budzących zainteresowanie badaczy kultury ludowej. Wyróżnili oni wiele typów takich obiektów. Kapliczki domkowe – najbardziej okazałe, naśladowujące formę małej świątyni, na rzucie prostokąta, nierzadko z ozdobną fasadą czy szczytem, często zakończone absydą. Kapliczki słupowe (kłodowe) – w kilku odmianach, najczęstsze formy to wieżyczki na planie zbliżonym do kwadratu, z wnękami na rzeźby lub obrazy. Kapliczki słupowo-domkowe – stanowiące połączenie obu poprzednich typów – kapliczka w postaci prostopadłościennego dużego słupa, z wnęką dużych rozmiarów, kryjącą większą rzeźbę lub ołtarzyk. Figury przydrożne – pełnoplastyczne posągi, umieszczone na kolumnach lub postumentach. Krzyże – drewniane lub metalowe, z przedstawieniami postaci, rzeźbionymi, często malowanymi na blasze (Janicka-Krzywda, 1999; Łukuś, Żołądek, Kubal, 2007).

Na mapie kulturowego dziedzictwa Tatrzańskiego Parku Narodowego szczególne miejsce zajmują (obok wymienionych powyżej ośrodków pielgrzymkowych) przede wszystkim: kaplica Najświętszego Serca Pana Jezusa w Jaszczurówce, kaplica pw. św. Jana Chrzciciela na Polanie Chochołowskiej, kapliczka hawiarska (nazywana także zbójnicką) w Starych Kościeliskach, kapliczka na Siwej Polanie u wylotu Doliny Chochołowskiej, krzyż Wincentego Pola w Dolinie Kościeliskiej, krzyż nad Czarnym Stawem pod Rysami, krzyż na Polanie Waksmundzkiej, figurka św. Katarzyny w Bramie Kraszewskiego oraz figura Matki Bożej Niepokalanie Poczętej w ścianie Zawratowej Turni (najwyżej położone miejsce sakralne w Polsce – 2155 m n.p.m.) (Jackowski, Soljan, Bilka-Wodecka, 2007; Baścik, red. 2006).

Bardzo duże znaczenie w rozwoju ruchu pielgrzymkowego i turystyki religijnej na omawianym obszarze mają miejsca związane z Ojcem Świętym Janem Pawłem II i tzw. Szlak Papieski w Tatrach. Miłość do gór Karola Wojtyły, a następnie papieża Jana Pawła II jest powszechnie znana. Wielokrotnie, jako student, a następnie ksiądz, biskup i metropolita krakowski odwiedził Tatry, przemierzając je pieszo i na nartach. Górale podkreślają, że „całe Tatry są Świętooojcowe”. Do najważniejszych miejsc związanych z obecnością papieża-Polaka w Tatrach zaliczyć należy przede wszystkim sanktuarium na Wiktorówkach, klasztor sióstr albertynek na Kalatówkach, kaplicę na Jaszczurówce, „Księżówkę” i Polanę Chochołowską. Podczas pontyfikatu Ojciec Święty Jan Paweł II dwukrotnie odwiedził swoje ukochane góry. Podczas II pielgrzymki do Polski, 23 czerwca 1983 r. Jan Paweł II spotkał się przy schronisku w Dolinie Chochołowskiej z Lechem Wałęsą, a następnie odbył krótką wycieczkę z Polany Chochołowskiej do Doliny Jarząbcej. Przed odjazdem niezwykle wzruszony, powiedział z uśmiechem do pracowników schroniska: „Ja tu jeszcze do was przyjadę w spokojniejszym czasie. Pilnujcie mi tych szlaków” (Matuszczyk i Własiuk,

2002; Własiuk, 2010). Na pamiątkę tego wydarzenia, górale oznaczyli pierwszy w polskich górach Szlak Papieski – z Polany Chochołowskiej do Doliny Jarząbcej. Warto podkreślić, że 16 października 2010 r., w 32. rocznicę wyboru kard. Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową, schronisko w Dolinie Chochołowskiej otrzymało imię Jana Pawła II. Drugi pobyt Papieża-Polaka w Tatrach był znacznie dłuższy. W dniu 5 czerwca 1997 r. przebywał nad Morskim Okiem, a następnego dnia po Mszy św. pod zakopiańską Krokwią wyjechał kolejką na Kasprowy Wierch i odwiedził pustelnię św. Brata Alberta i klasztor sióstr albertynek na Kalatówkach (Własiuk, 2010).

Zakończenie

Od wielu lat obserwuje się stały rozwój ruchu pielgrzymkowego do tysięcy chrześcijańskich sanktuariów na całym świecie. Pomimo iż, żyjemy w coraz bardziej zsekularyzowanym świecie, z każdym rokiem wzrasta liczba pielgrzymów w sanktuariach o randze co najmniej ponadregionalnej. Coraz większą liczbę zwolenników w naszym kraju, zdobywa sobie także turystyka religijna. Przeprowadzona w opracowaniu analiza pozwala stwierdzić, że obszar Tatrzańskiego Parku Narodowego jest doskonałym terenem do rozwoju tego typu turystyki. Do najważniejszych czynników, które o tym decydują należy zaliczyć: walory turystyczne parku, tradycje pątnicze, program duszpasterski realizowany w sanktuarium na Wiktorówkach, położenie sanktuariów i obiektów sakralnych przy szlakach turystycznych i pielgrzymkowych (np. Szlaku Papieskim, Szlaku Kapliczek Tatrzańskich itp.), walory historyczne, kulturowe, architektoniczne i patriotyczne tatrzańskich obiektów sakralnych, związki tatrzańskich ośrodków kultu religijnego oraz Tatr z Czcigodnym Sługą Bożym Janem Pawłem II, a także działania Dyrekcji Tatrzańskiego Parku Narodowego promujące analizowane ośrodki i obiekty.

Autorzy składają serdeczne podziękowanie O. Marcinowi Dąbkowiczowi OP – Kustoszowi sanktuarium Matki Bożej Królowej Tatr na Wiktorówkach, Matce Krzysztofie Babraj – Przełożonej Generalnej Zgromadzenia Sióstr Albertynek i byłej dyrektor Archiwum Albertynek w Krakowie, a także Panu Edwardowi Wlazło – komendantowi Straży Tatrzańskiego Parku Narodowego za udostępnienie ksiąg pielgrzymkowych i materiałów archiwalnych oraz cenne uwagi i pomoc w przygotowaniu niniejszego artykułu.

Pilgrimages and Religious Tourism in the Tatra National Park

The Tatra region plays an important role in the network of pilgrimage sites located in the Polish Carpathian Mountains. Currently the region has a Sanctuary of Our Lady Queen of the Tatra Mountains in Wiktorówki (Rusznowa Polana) and Sanctuary of Saint Brother Albert Chmielowski and Blessed Bernardyna Maria Jabłońska in Kalatówki. Since the beginning of the 20th century, the

cross on Giewont Mountain has been a very important place of the cult of the Passion of Christ for highlanders and tourists visiting the Tatra Mountains. It is primarily the traditions of pilgrimage, the wildlife and landscape values of the Tatras and the location near tourist routes that contribute to the importance of these pilgrimages centers.

What is noteworthy at the Tatra National Park region, these are small forms of sacred architecture, i.e.: roadside shrines, figures and crosses. Their diversity and the various reasons for which they are funded show not only the height of architectural skills, but also exceptional religiousness of the people inhabiting this region. Beside the above pilgrimage centers the cultural heritage map of this region includes other sites of particular importance, such as: the Sacred Heart of Jesus Chapel in Jaszczurówka, St John the Baptist Chapel in Polana Chochołowska, "hawiarska" chapel (also known as the chapel of highland highwaymen) and the Cross of Wincenty Pol in Dolina Kościeliska, a statue of St Catharine in the Brama Kraszewskiego Ravine and a statue of Mary Conceived Without Sin located in the wall of Zawratowa Turnia.

The study shows the forms and volume of the pilgrimage and tourist traffic to the sanctuaries in Kalatówki and Rusinowa Polana as well as to the cross on Giewont Mountain. An analysis was also made of the range of spatial influence of these pilgrimage centres and annual distribution of the pilgrim traffic.

Literatura

Książki

- Babraj M. (oprac.), 1988. Królowa Tatr, Wydawnictwo „W drodze”, Poznań.
- Bafia A., Nocoń T. (red.), 2006. Dzieje Kościoła w Poroninie (1806–2006), Poronin, Związek Podhalań Oddział Poronin.
- Janicka-Krzywda U., 1991. Kapliczki i krzyże przydrożne polskiego Podkarpacia, Warszawa.
- Matuszczyk A. i Własiuk U., 2002. Pilnujcie mi tych szlaków: czyli o tym jak Ojciec Święty w polskie góry powraca. Przewodnik, Kraków.
- Mierzwa W., 1997. Kapliczki Tatr Polskich, Katowice, Księgarnia św. Jacka.
- Stolarczyk S., 2005. Papież jakiego nie znamy, Warszawa.
- Własiuk U., 2010. „Jestem synem tej ziemi...” Szlaki papieskie. Przewodnik. Tom 1. Tatry, Częstochowa, Wydawnictwo Świętego Pawła.

Prace zbiorowe

- Baścik M. (red.), 2006. Dolina Kościeliska. Śladami badaczy, artystów i wędrowców, Zakopane, Wyd. TPN.
- Jackowski A. (red.), 1999. Miejsca Święte Rzeczypospolitej. Leksykon, Kraków, Wydawnictwo Znak.
- Jackowski A., Sołjan I. (red.), 2000. Szlaki pielgrzymkowe Europy. Leksykon, Kraków, Wydawnictwo Znak.
- Łukuś E., Żołądek J., Kubal G. (oprac.), 2007. Kapliczki polskiego i słowackiego Spisza, Łapsze Niżne, Wydawnictwo Arete II.

Poniewierski J. (oprac. red.), 2006. Jan Paweł II. Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia i homilie, Kraków, Wydawnictwo Znak.

Rękopisy i maszynopisy

- Babraj K., 2005–2007. Kult Chrystusa Cierpiącego Ecce Homo, św. Brata Alberta i bł. Siostry Bernardyny przy Sanktuarium św. Brata Alberta (mps), Archiwum Zgromadzenia Sióstr Albertynek w Krakowie.
- Dorula M., 2009. Sanktuarium Królowej Tatr jako miejsce pielgrzymowania i turystyki religijnej, mps, Archiwum Zakładu Geografii Religii Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków.
- Łaciak B., Mój Pamiętnik, Bukowina Tatrzańska, mps, Czytelnia Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie (1942).
- Marciniak A., 1991. Wiktorówki jako miejsce kultu religijnego, mps, praca magisterska, Archiwum Zakładu Geografii Religii Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków.

Artykuły w czasopismach i publikacjach pokonferencyjnych

- Czernik S., 2001. Krzyż Giewontu i inne krzyże w Tatrach, [w:] Moździerz Z. (red.), Sto lat krzyża na Giewoncie, Zakopane, s. 23–46.
- Czernik S., 2003. Szlakiem tatrzańskich kapliczek, [w:] Ostrowski M. (red.), Sacrum i przyroda, Zakopane, s. 59–69.
- Hodorowicz I., Mróz F., 2009. Pielgrzymowanie i turystyka religijna do ośrodków pielgrzymkowych w Tatrach i na Podhalu, [w:] Jackowski A., Mróz F., Hodorowicz I. (red.), Turystyka religijna na obszarach górskich, Nowy Targ, s. 173–195.
- Jackowski A., Sołjan I., Bilaska-Wodecka E., 2007. Góry jako sacrum – na przykładzie Tatr, [w:] Pociask-Karteczka J., Matuszyk A., Skawiński P. (red.), Stan i perspektywy rozwoju turystyki w Tatrzańskim Parku Narodowym, „Studia i Monografie” nr 46, Kraków – Zakopane, s. 23–32.
- Janicka-Krzywda U., 1998. Fundacje kapliczek i krzyży przydrożnych na polskim Podkarpaciu. Geneza i typologia, „Nasza Przeszość”, t. 89, s. 401–442.
- Janicka-Krzywda U., 1999. Forma architektoniczna i wytwórcy kapliczek przydrożnych na polskim Podkarpaciu, „Nasza Przeszość”, t. 91, s. 269–299.
- Moździerz Z., 2001. Historia krzyża na Giewoncie, [w:] Moździerz Z. (red.), Sto lat krzyża na Giewoncie, Zakopane, s. 47–88.
- Stelmach A. (s. Ambrozja CSAPI), 2002. Hermitage of St. Brother Albert at Kalatówki, „Peregrinus Cracoviensis”, 13, Kraków, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, s. 159–166.
- Szyska S., 2001. Pielgrzymki do krzyża na Giewoncie, [w:] Moździerz Z. (red.), Sto lat krzyża na Giewoncie, Zakopane, s. 175–178.